

In antwoord aan Michael - De crisis en mimetische theologie

In het Zoom-gesprek van de Girardkring (vooral over het corona-crisis) werd mij de vraag gesteld hoe theologen denken over de vraag of dit een straf van God is. Dat viel toen in kort bestel nauwelijks goed te beantwoorden. In kerkelijke kring zijn diverse antwoorden te vinden tussen twee uitersten: de een ziet het als een straf, maar de ander juist als een genadegave die ons oproept de samenleving te herordenen. Vanuit de mimetische theorie gezien, leunen die twee beide op een Godsbeeld dat om verheldering roept, met in gedachte Jezus' profetisch antwoord op de vraag over het lot van de blindgeborene. Schuld (zondebokken) is niet wat telt, zegt hij, want dit is gericht (eschatologisch) op de openbaring van Gods glorie. Als dat lijkt op de tweede reactie blijft er toch het dilemma over God. Of God nu veroorzaker of doelloorzaak is, het dwingt ons zijn beeld in Girard's visie te verhelderen. Girard was geen theoloog, en ook theologen als Kirwan of de Innsbruck-school geven geen zicht op 't spanningsveld tussen enerzijds machten die hij een vergoddelijking van het oorspronkelijk slachtoffer noemt en ons wetten en riten opleggen, en anderzijds de Bijbelse God, die offers afwijst en de mens naar zijn beeld schept. Liggen die in elkaars verlengde, zodat YHWH enkel een uitzuivering van Baal of Marduk is, doch evenals die goden regels stelt, genadegaven geeft en straft? Wat zegt Ps 91:8 ons in dit kader? In welk beeld is de mens geschapen? Van de oorlogszuchtig-jaloerse, of de barmhartige God, die Johannes Liefde noemt? Als God een uitzuivering van die andere goden is, vanwaar kwam dan, volgens Girard, de impuls voor die uitzuivering en is er een echt radicaal verschil?

De vraag of de crisis Gods straf of genadegave is noemen wij absurd. Het is 'n binnenwerelds iets van biologische aard met grote sociaal-politieke gevolgen. Er optimistisch over praten als een kans en dan Leibniz (misverstane) uitspraak over Gods 'best mogelijke wereld' erop plakken lijkt onzinnig, zelfs als je 't als genadegave uitlegt. Het virus is deel van heel het levensproces dat uit virussen gegroeid is en nu zo uitwerkt, als gevolg zowel van onze biologische niche (die ons geen antistof opleverde) als van de globale socio-economische situatie (waarvan elektronische media nu de climax vormen). Bijbels en patristisch gezien (denk aan Augustinus) is het goddelijke hierin doende om dit proces mogelijk te maken maar ook steeds te 'ondervragen' Dat zijn twee kanten die Girardiaanse theologen op hun wijze belichten, en die je kunt vertalen als de scheppend-bepalende kracht die in alle materie actief is (inclusief in de virussen), en tegelijk een bekommernis als van 'n herder of hoeder die het opneemt voor alles en ieder die door deze scheppende differentiatie in de marge raakt (... en waarover Girard vooral spreekt). De geesteseenheid tussen die twee polen heb ik in Innsbruck een trinitaire vertaling gegeven (zoals in *Contagion* zal verschijnen). Maar dat vraagt verdere uitwerking, met name in het licht van de bovengestelde vraag naar het Godsbeeld in mimetisch termen gezien.

In een eerste theologische duiding van de crisis moet je dus stellen dat ook de virus een schepsel is, evenals het kader van zijn verspreiding. Maar daar is niet alles mee gezegd. Als deze virus (die zonder problemen in dieren aanwezig is) op de mens overspringt in een kleine gemeenschap (zeg: in Siam of het oude Hebei) is het effect meestal beperkt en dat is wellicht diverse malen gebeurd. Maar in het moderne bestel ontstaat er een pandemie, omdat er een open globaal kader is ontstaan met talrijke verbindingen. Moet je de besmetting dan een straf voor deze leefstijl noemen? Wel zeker een logisch gevolg, maar dat is geen oproep om die economie te ontmantelen en terug te keren naar nomadisch leven van de pygmeeën. Maar er zijn wel twee kanten hieraan. Het zal ons zeker dwingen de leeforde opnieuw te doorlichten. In die zin is het zowel een straf als een genade (die we echter ook kunnen negeren). Als we kijken naar het moment waarop de crisis is uitgebroken kan ook de verbinding met de milieucrisis en soortgelijke thema's niet ontlopen worden. Daar ligt wel geen causaal-oorzakelijk

verband, maar in theologisch is het wel van belang. God die als schepper en hoeder van ons zijn volgens Augustinus (en tal van zijn volgelingen) gezien wordt als het meest intieme van onszelf is hierin 'actief' op een wijze die sommigen als waarschuwend-straffend verstaan en anderen (niet zo verschillend) als een genadegave of oproep. Hij is die dubbele drijfkracht in onze leefwereld, die wij nog bouwen met een mengeling van motieven. Met het oog op de milieucrisis (opwarming met zijn gevolgen, vervuiling en uitputting van de oceanen, grondstoffencrisis, etc.) is de relatie met menselijk gedrag inmiddels duidelijk. Hoe dit virus zich verspreid heeft is ook verbonden met onze leefstijl (met zijn mimetische impulsen die in onze kringen in veel toonaarden belicht zijn en die nu ook zichtbaar zijn in ons zondebokken bijv. VS – China en schadeclaims). Theologisch moeten wij ons echter richten op de Girardiaanse lijn, die de begrippen straf en genade als Gods handelen bevraagt.

Onlangs heeft Palaver Girard's visie op Moslim jihadisme als terugval in archaïsche religie besproken. Palaver nuanceert dit en ziet er 'n modern feit in dat meer van doen heeft met slachtoffer-mystiek, zoals vooral bij shi'iten en christenen leeft. Reflecterend op onze gelijke lezing van het Isaac-offer (Akedah) wijst hij op de gedeelde afkeer van (mensen)offers, maar vergeet te melden dat de Moslim oppositie tegen het Christendom juist rust op hun ontkenning dat God Jezus' kruisdood gewild of zelfs geaccepteerd heeft, en dat deze verwerping in middeleeuwse christenen juist meer vastgepind heeft op het verlossend offer van het kruis en de sacramenten. In dit alles, blijven beide religies God archaïsch zien als iemand die eisen stelt en ons zal oordelen, met een blik op het Eden-verhaal. Ook in Girardiaanse kringen wordt Eden zo gelezen en blijft God dus iemand die kan straffen (en vergeven of gaven geven). Al eist hij geen (mensen)offers, hij blijft een eisende figuur, en de grote rivaal die voor het humanisme als dé opponent geldt. Maar de beginhoofdstukken van Genesis moeten anders gelezen worden: als profetisch antwoord op de beeld-gods ideologie die er rondom Israël heerste (in allerlei varianten van het sacrale koningschap). "De mens als geschapen in gelijkenis van God" vraagt om een nieuwe lezing, waarin deze crisis in relatie tot de Godsidee een andere zin krijgt.

Het verhaal van de val zegt dat die 'gelijkenis met God als man en vrouw' ontredderd is door de zucht naar de 'kennis van goed en kwaad', met als effect dat de twee elkaar gingen oordelen en uitbuiten. Daartegen wilde 'het verbod' waarschuwen. Macht uitoefenen ten koste van de ander weersprekt wat de Bijbelse God (pluraal) 'ons' besluit noemt, van scheppen in barmhartige bekommernis voor negatieve effecten. De Quran geeft die twee kanten zeker zo helder weer als de Christelijke traditie.

Hier laat ik het bij voor dit moment. Met hartelijke groet

Wiel Eggen.